

*Глазков Євген Станіславович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті проаналізовано стан і недоліки законодавчого регулювання договірних відносин, які складаються у сфері промислової власності, в частині захисту прав та інтересів їх сторін. Доведено, що наявна законодавча основа не створює необхідного правового підґрунтя для регулювання захисту прав та інтересів сторін господарських договорів у сфері розпорядження правами промислової власності, що має наслідком виникнення непорозумінь, суперечок і судових спорів. На підставі проведеного дослідження сформульовано такі висновки і пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання договірних відносин, які складаються у сфері промислової власності щодо захисту прав та інтересів їх сторін: пропонується врегулювати в законах про охорону прав на різні об'єкти промислової власності спеціальні підстави припинення цих договорів, їх дострокового розірвання, правові наслідки настання вказаних юридичних фактів, враховуючи особливо той факт, що патент або свідоцтво, які засвідчують права на об'єкти промислової власності, мають ризик визнання їх недійсними або достроково припиненими; враховуючи недостатню розвиненість ринку прав промислової власності, пропонується закріпити у спеціальних нормах положення про законну неустойку за певні види порушень договірної зобов'язання у сфері промислової власності з правом її зміни або незастосування сторонами; доцільно розробити перелік оперативно-господарських санкцій, які можуть бути ефективними саме для забезпечення належного виконання ліцензійного договору, договору комерційної концесії тощо. Запропоновані висновки і пропозиції спрямовані на підвищення рівня захищеності прав та інтересів сторін господарських договорів у сфері передання прав промислової власності з позиції більш чіткої реалізації принципу правової визначеності у відповідному законодавстві.

***Ключові слова:** захист прав та інтересів, право промислової власності, договір, господарський спір, способи захисту, оперативно-господарські санкції.*

Постановка проблеми. Сфера промислової власності представлена переважно господарськими правовідносинами, які складаються щодо набуття, здійснення і захисту прав на об'єкти промислової власності. В сучасних умовах розвиток цієї групи правовідносин потребує особливо належної уваги з боку законодавця і науковців, враховуючи, яку величезну роль відіграють об'єкти промислової власності для створення інновацій, нових технологій, інноваційного прориву в національній економіці.

Серед широкого різноманіття зазначених правовідносин значне місце займають саме зобов'язальні відносини, які пов'язані з передачею прав на об'єкти промислової власності. Для правовласника розпорядження правами на належні йому винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки відкриває нові ринки збуту продукції, в яких втілено зазначені об'єкти, дає змогу еконо-

мити на капіталовкладеннях, робочій силі (набувач прав зазвичай самостійно організовує процес виробництва), а також отримувати пасивний дохід у вигляді платежів за договором (роялті). Для виробника, який отримує можливість використовувати охоронювані патентом / свідоцтвом об'єкти за договором, також виникають суттєві переваги. Він починає використовувати об'єкти промислової власності, які вже доведені до стадії впровадження, що забезпечує економію на їх створенні, оформленні, виготовленні експериментальних зразків. До того ж використання готових до комерціалізації технічних розробок, відомих торговельних марок гарантовано забезпечує підвищений попит на продукцію, яка буде виготовлятися на підставі відповідного договору.

Позитивні наслідки успішних договірних зв'язків приводять і до зростання економіки країни загалом, оскільки розвинений ринок прав промислової власності впливає на збільшення надходжень до державного бюджету, активізацію інноваційного підприємництва, розвиток добросовісної конкуренції.

Законодавче регулювання вказаних договірних відносин здійснюється нормами глави 75 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності» [1], яка містить невичерпний перелік видів правочинів у сфері інтелектуальної власності і загальні положення про них безвідносно специфіки окремих об'єктів інтелектуальної власності. Водночас треба зазначити, що відповідно до останніх змін до ст. 1107 ЦК України від 01.12.2022 р. [2] вживалося формулювання «види договорів», що не повною мірою відповідало передбаченому тоді переліку договорів, серед яких була і ліцензія як односторонній правочин. Деякі положення про договори (лише окремі частини статей) містяться в спеціальних законах України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [3], «Про охорону прав на промислові зразки» [4], «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» [5] та ін. Проте ці положення в жодний спосіб не регламентують особливості виконання, припинення цих договорів, захисту прав їх сторін щодо окремих видів об'єктів інтелектуальної власності. Для порівняння треба зауважити, що Закон України «Про авторське право і суміжні права» [6] містить цілий розділ IV «Здійснення майнових прав на об'єкти авторського права і об'єкти суміжних прав», що включає 6 статей про договори саме у цій сфері.

Аналіз публікацій і досліджень. Науковці активно досліджують проблеми промислової власності загалом і договори у цій сфері зокрема. Цій тематиці присвячені праці І. Коваль, І. Якубівського, Л. Панфйорової, М. Потоцького, Г. Ткачука, Ж. Чорної та інші. Проте питанням захисту прав сторін господарських договорів у сфері промислової власності приділено недостатньо уваги, переважна більшість досліджень стосується позадоговірних порушень.

З огляду на зазначене **метою статті** є обґрунтування пропозицій щодо удосконалення законодавчого регулювання договірних відносин, які складаються у сфері промислової власності, в частині захисту прав та інтересів їх сторін.

Виклад основного матеріалу. Як слушно зазначається в науковій літературі, право інтелектуальної власності визнає і захищає інтелектуальні та творчі досягнення особи чи колективу, надаючи їм право власності та контролю над цими досягненнями. Важливим є те, що право інтелектуальної власності сприяє стимулюванню творчості та інновацій, оскільки воно надає власникам інтелектуальних прав відповідні економічні стимули [7, с. 167].

У главі 75 ЦК України закріплені визначення кожного з передбачених договорів, їх умови, положення про державну реєстрацію договорів, і відсутні спеціальні положення про захист прав сторін договору. У главі 76 «Комерційна концесія» ЦК України міститься більш детальне регулювання, детально закріплені обов'язки сторін, положення щодо зміни, припинення договору. Питання захисту прав та інтересів сторін договору врегульовані щодо припинення договору, наслідків зміни торговельної марки правоволодільця, відповідальності сторін договору за вимогами споживачів.

У спеціальних законах з охорони об'єктів промислової власності відсутні будь-які норми про захист прав та інтересів сторін договорів. Так, у Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» передбачено лише право володільця патенту дати дозвіл на підставі ліцензійного договору, а також передати на підставі договору виключні майнові права (ч. 6, 7). Водночас частина питань договірної передачі прав, яка пов'язана із порушенням договірних зобов'язань і захистом прав, у жодний спосіб не регламентована. У розділі VII «Захист прав» вказаного Закону визначення порушення сформульовано надто загально: «Будь-яке посягання на права, передбачені статтею 28 цього Закону, вважається порушенням прав володільця патенту». Серед переліку спорів, які розв'язують суди у цій сфері, вказані лише спори про укладення і виконання ліцензійних договорів (ч. 2 ст. 35). Незрозуміло, чому, по-перше, вказано спори лише щодо ліцензійного договору, а інші договори не згадані; по-друге, не зазначено інші види договірних спорів щодо захисту прав промислової власності. Це є суттєвим недоліком вказаної норми.

У ч. 2 ст. 155 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [8] встановлено, що загальні умови захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти прав інтелектуальної власності визначаються Цивільним кодексом України.

Отже, загалом можна констатувати, що наявна законодавча основа не створює необхідного правового підґрунтя для регулювання договірних відносин у сфері розпорядження правами промислової власності в частині захисту прав та інтересів сторін господарських договорів, що має наслідком виникнення непорозумінь, суперечок і судових спорів.

За такого стану сторони договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності у разі порушень договірних зобов'язань мають обмежуватись лише загальними положеннями національного законодавства про захист прав та інтересів у договірних відносинах, які містяться в ЦК України (глава 52 «Поняття та умови договору», глава 53 «Укладення, зміна і розірвання договору») і ГК України (розділ IV «Господарські зобов'язання», розділ V «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання»).

Однак специфіка правовідносин промислової власності, їх зміни та припинення зумовлюють суттєві особливості договірних зв'язків, які повинні бути відображені у відповідних законодавчих положеннях. Загальні засади захисту прав та інтересів у договірних відносинах мають доповнюватись належною регламентацією підстав, способів захисту щодо конкретних видів договірних зобов'язань у сфері промислової власності. Подібний підхід застосовується в цивільному і господарському законодавстві щодо усталених і давно застосовуваних конструкцій договорів. Наприклад, щодо договору найму (оренди) спеціально регламентовано питання, пов'язані із захистом прав та інтересів сторін саме цього договору, зокрема: «Правові наслідки продовження володіння та/або користування майном після закінчення строку договору найму» (ст. 764 ЦК України), «Правові наслідки непередання майна наймачеві» (ст. 766 ЦК України), «Наслідки погіршення речі, переданої у найм» (ст. 779 ЦК України), «Відповідальність за шкоду, що завдана у зв'язку з володінням та/або користуванням річчю, переданою у найм» (ст. 780 ЦК України).

З урахуванням вищезазначеного можна дійти висновку, що аналізовані правові норми законодавства про охорону прав на об'єкти промислової власності вимагають конкретизації та подальшого вдосконалення.

Насамперед треба погодитися з І. Коваль, яка вважає за доцільне передбачити конкретні невичерпні переліки обов'язків сторін кожного договору про передання прав промислової власності [9, с. 67]. Закріплення такого переліку краще вплине на розвиток договірних відносин, оскільки сторони будуть мати орієнтири під час формулювання обов'язків у конкретному договорі, а у випадку їх невиконання – це буде підставою для захисту своїх прав та інтересів. Отже, це полегшить сторонам їх правильне формулювання у договорах, а також допоможе у визначенні підстав для притягнення порушників до відповідальності у разі невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків.

Не менш важливо врегулювати у спеціальному законодавстві спеціальні підстави припинення договорів у сфері промислової власності, дострокового розірвання, враховуючи низку їх особливостей. Зокрема, через той факт, що патент або свідоцтво, які засвідчують права на об'єкти промислової власності, мають ризик визнання їх недійсними або достроково припиненими, в договорах

треба передбачати правові наслідки настання вказаних юридичних фактів. Відсутність таких положень у чинному законодавстві призводить на практиці до невизначеності у відносинах ліцензіара та ліцензіата у разі припинення дії патенту або свідоцтва.

У разі порушення договірною зобов'язання сторона певного договору може застосовувати загальні способи захисту, передбачені ст. 16, ст. 611 ЦК України. Відповідно до ст. 611 ЦК України, у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, серед яких і неустойка. Тобто для стягнення неустойки за порушення, наприклад, обов'язків за ліцензійним договором, необхідно, щоб таке право сторони було прямо передбачено в договорі, оскільки законної неустойки для договорів у сфері інтелектуальної власності не передбачено. Враховуючи ще недостатню розвиненість ринку прав промислової власності, доцільно закріпити у спеціальних нормах положення про законну неустойку за певні види порушень договірною зобов'язання з правом її зміни або незастосування сторонами за принципом «якщо інше не передбачено договором». Тут має йтися про найбільш небезпечні і поширені порушення щодо кожного виду договору окремо. Наприклад, для ліцензійного договору законом можна передбачити неустойку за використання об'єкта промислової власності способом, не дозволеним ліцензіаром, у формі відсотка від фіксованого доходу, отриманого від такого використання.

Важливе значення для захисту прав та законних інтересів сторін досліджуваних договорів треба надавати оперативно-господарським санкціям (як способом самозахисту). Як зазначав В. К. Мамутов, названі санкції як засіб забезпечення виконання зобов'язань є додатковим заходом впливу на недобросовісну сторону за договором і застосовуються з метою спонукання контрагента до їх належного виконання [10, с. 261].

Відповідно до ч. 1 ст. 235 ГК України, за порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Водночас ч. 2 цієї ж статті чітко вказує, що до суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Стаття 236 ГК України наводить невичерпний перелік видів оперативно-господарських санкцій: 1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною; відмова від оплати за зобов'язанням,

яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони; відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо; 2) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо); 3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо; 4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Для договірних відносин у сфері передання прав інтелектуальної власності може бути застосована лише частина з наведених заходів. Тому актуальним є питання розробки переліку оперативно-господарських санкцій, які можуть бути ефективними саме для забезпечення належного виконання ліцензійного договору, договору комерційної концесії тощо.

Як слушно зазначає М. Ю. Потоцький, у сфері інтелектуальної власності необхідність оперативно-господарських санкцій відчувається особливо гостро, адже захист відповідних прав має бути швидким та ефективним, оскільки порушення у цій сфері пов'язані із нематеріальними об'єктами, що значно ускладнює відновлення становища, яке існувало до них [11, с. 242].

Висновки. Узагальнюючи проведений вище аналіз, можна сформулювати такі висновки і пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання договірних відносин, які складаються у сфері промислової власності, в частині захисту прав та інтересів їх сторін:

– важливо врегулювати в законах про охорону прав на різні об'єкти промислової власності спеціальні підстави припинення цих договорів, їх дострокового розірвання, правові наслідки настання вказаних юридичних фактів, враховуючи особливо той факт, що патент або свідоцтво, які засвідчують права на об'єкти промислової власності, мають ризик визнання їх недійсними або достроково припиненими;

– враховуючи недостатню розвиненість ринку прав промислової власності, пропонується закріпити в спеціальних нормах положення про законну неустойку за певні види порушень договірної зобов'язання у сфері промислової власності з правом її зміни або незастосування сторонами (за принципом «якщо інше не передбачено договором»); тут має йтися про найбільш небезпечні і поширені порушення щодо кожного виду договору окремо;

– доцільно розробити перелік оперативно-господарських санкцій, які можуть бути ефективними саме для забезпечення належного виконання ліцензійного договору, договору комерційної концесії тощо.

Запропоновані висновки і пропозиції спрямовані на підвищення рівня захищеності прав та інтересів сторін господарських договорів у сфері передання прав промислової власності з позиції більш чіткої реалізації принципу правової визначеності у відповідному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про медіа: Закон України від 1 грудня 2022 р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 196.
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32.
4. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 34.
5. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2811-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 196.
7. Барановська В. М. Право інтелектуальної власності в цифрову добу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 167–171. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024.pdf#page=167
8. Господарський кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
9. Коваль І. Законодавство України про договори у сфері інтелектуальної власності: оцінка в контексті системності та ефективності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2024. № 1. С. 60–70.
10. Мамутов В. К. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / ред. колегія: Г. Л. Знаменський, Д. Х. Липницький, В. К. Мамутов (голова редколегії), І. Г. Побірченко та ін. за заг. ред. В. К. Мамутова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 441 с.
11. Потоцький М. Ю. Господарсько-правова охорона інтелектуальної власності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ. 2014. 540 с.

Evhen Glazkov. To Improve the Protection of the Rights and Interests of The Parties to a Commercial Contract in The Field of Industrial Property

The article analyses the status and shortcomings of legislative regulation of contractual relations in the field of industrial property in terms of protection of rights and interests of the parties thereto. It has been proven that the existing legislative framework does not create the necessary legal basis for regulating the protection of rights and interests of the parties to economic contracts in the area of disposal of industrial property rights, which leads to misunderstandings, disputes and litigation. The author proves that the specifics of industrial property relations, their changes and termination determine the essential features of contractual relations which should be reflected in the

relevant legislative provisions. The general principles of protection of rights and interests in contractual relations should be supplemented by proper regulation of the grounds and methods of protection in relation to specific types of contractual obligations in the field of industrial property. On the basis of the conducted research, the following conclusions and proposals for improving the legislative regulation of contractual relations formed in the field of industrial property for the protection of the rights and interests of their parties are formulated: it is proposed to regulate in the laws on the protection of rights to various objects of industrial property special grounds for the termination of these contracts, their early termination, the legal consequences of the occurrence of specified legal facts, especially considering the fact that a patent or certificate certifying rights to objects of industrial property may be declared invalid or prematurely terminated; taking into account the insufficient development of the market of industrial property rights, it is proposed to enshrine in special regulations provisions on the legal penalty for certain types of breach of contractual obligations in the field of industrial property with the right to change it or not apply it by the parties; it is expedient to develop a list of operational and economic sanctions that can be effective to ensure the proper execution of a license agreement, a commercial concession agreement, etc. The proposed conclusions and suggestions are aimed at enhancing the level of protection of rights and interests of the parties to economic contracts in the area of transfer of industrial property rights from the standpoint of clearer implementation of the principle of legal certainty in the relevant legislation.

Keywords: protection of rights and interests, industrial property law, contract, economic dispute, methods of protection, operative economic sanctions.

УДК 346

DOI 10.31558/2786-5835.2024.1.14

*Дорошенко Ліна Миколаївна,
д-р юрид. наук, доцент
кафедри економічного права
та економічного судочинства*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9748-6358>

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО БЛОКУ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ РЕФОРМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті аргументується необхідність запровадження інноваційних методик у процес викладання дисциплін господарсько-правового блоку. Доводиться позитивний ефект їх застосування для отримання результатів навчання, як-от знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмних результатів навчання). Обґрунтовується доцільність апробації в навчальному процесі альтернативних, «некласичних» методик викладання з метою підвищення рівня конкурентоздатності, сучасності навчального процесу в закладах вищої освіти; актуальність впровадження таких методів організації навчально-пізнавальної діяльності, які спрямовані на передачу і засвоєння здобувачами вищої освіти знань, формування умінь і навичок (словесні, наочні й практичні методи навчання). Виокремлено види інтерактивних методик, які використовуються у сучасній юридичній освіті, а саме: творчі завдання, робота в малих групах; навчальні ігри (рольові ігри, імітаційні судові засідання, ділові